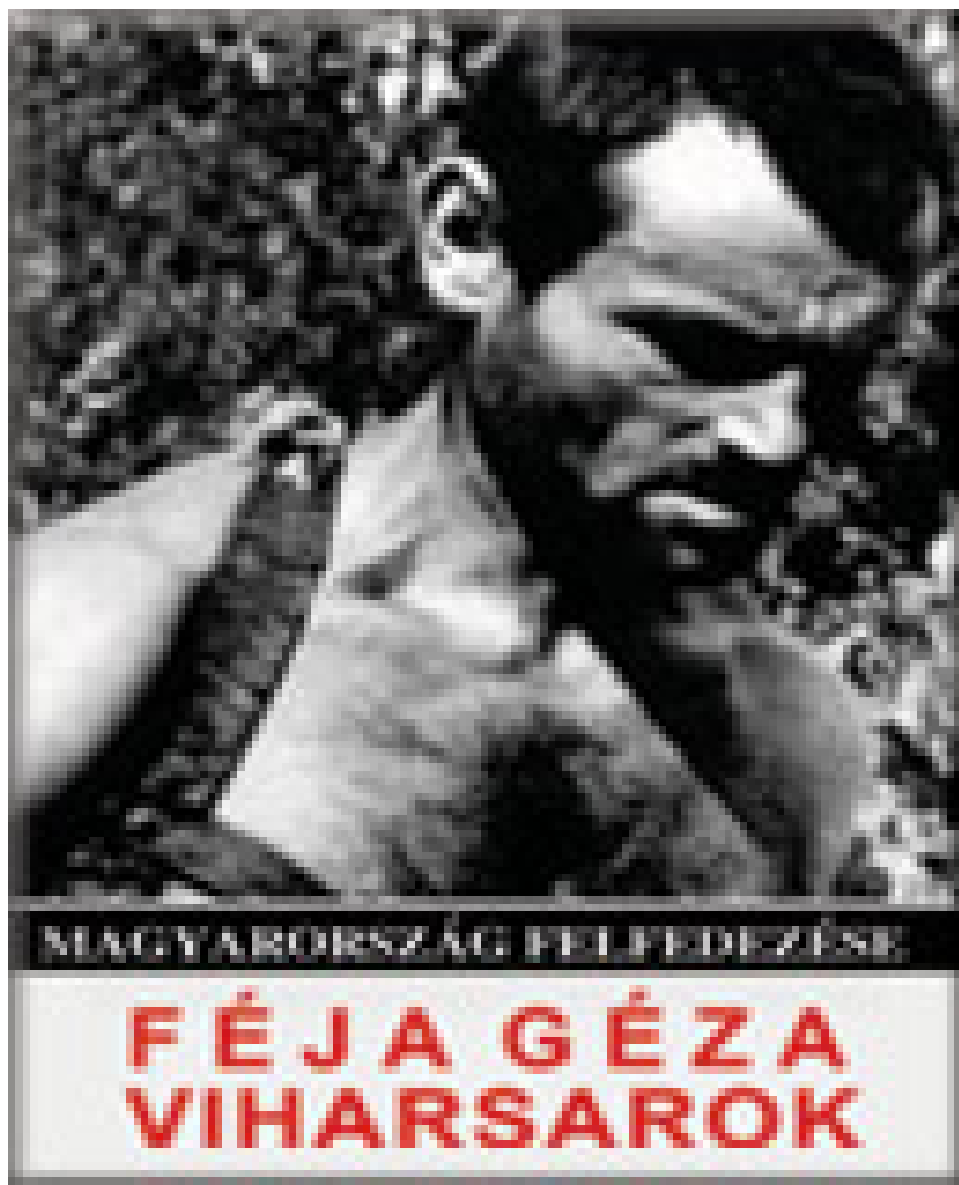

Olvasóinkhoz!

Vajon akad-e olyan családi könyvespolc, amelyen ott sorakozik a Magyarország felfedezése sorozat mind a félszáznál több szociográfiai kötete? És megvan az 1937-38-as összefoglaló sorozatban megjelent triász is (Erdei Ferenc: Futóhomok, Féja Géza: Viharsarok, Szabó Zoltán: Cifra nyomorúság)? A tájékozott olvasók többségének is meglepetés, hogy még létezik az 1970-ben új életre keltett sorozat. Hiszen ritkán látni a köteteket, és alig-alig lehet olvasni róluk. A valóság mintha kiköltözött volna a szociográfiából.

Mocsár Gábor *Égő arany* (1970) című műve volt az új folyam első kötete. Ennek elején ott áll: "Szerkesztőbizottság: Boldizsár Iván, Darvas József, Erdei Ferenc, Gondos Ernő, Hegedűs András, Illés Endre, Ortutay Gyula. Fotók: Korniss Péter. A kötés és tipográfia Szántó Tibor munkája." A sorozat motorján, két évtizeden át kitartó mindenesen, Gondos Ernőn túl valamennyi név megtalálható a lexikonokban, négy közülük miniszter is volt - kettő akadémikus -, egy miniszterelnök. Akad 1990 óta olyan kulturális misszió, amit a demokrácia ilyen nevekkal stafírozott volna ki (nem pénzért, hanem "társadalmi munkaként")? Biztos volt a nagy nevek felvonultatásában cenzurális megfontolás is (szűrjék ki őket a nem tetszőket), de a lényeg mégis a hatalom számára kockázatos vállalkozás: az önmagát alig ismerő társadalom tükörbe kívánt - mert? - nézni, legalább a valóság részeivel szembesülhetett. (A cenzúra rafinált úton járt: bizonyos szerzőknek már a témáit elutasította. Így maradt ki a sorozatból Csoóri Sándor vagy Vekerdi László.) Bár az 1968-as "prágai tavasz" leverése - a magyar csapatok "felvidéki" bevonulása - gutaütésként érte a kádári reformokat, a "való világ" feltárására szerveződő sorozat túlélte mindent, magát a rendszert is. Csonka-bonkán ugyan, de még vegetál.

Mocsár könyve méltó nyitánya volt a vállalkozásnak. A több tízezres olvasótábor innen értesülhetett először például az 1948-as MAORT-per meghökkentő dokumentumokkal alátámasztott történetéről. (Később Lázár István külön szociográfiát, Galgóczy Erzsébet pedig regényt írt a magyar köolajfeltárás legjelentősebb alakjáról, a perben halálra, majd életfogytiglanra ítélt dr. Papp Simonról.)

Évente kettesével-hármasával jöttek ki a tényfeltáró kötetek. Erdei Ferenc műve (*Város és vidéke*, 1971) nemcsak a folytonosságot jelképezte a harmincas évek falukutató mozgalmával, hanem egyféle összegzése is volt a társadalomtudós Erdei munkásságának. Ebben az évben jelent Moldova György: *Tisztelet Komlónak!* című kötete - benne a vagabund moszkovita Vas Zoltán megnyerő portréja. Végh Antal szülőföldi vallomását (*Erdőháton*, Nyíren, 1972) többek között a sorozat egyik legnagyobb sikere követte, László-Bencsik Sándor: *Történelem alulnézetben* (1973). A "hatalmon lévő" munkásosztály életét a szerző egy export csomagolóbrigád tagjainak sorsán keresztül mutatta be. A könyv címe szólássá vált. Nem hagyható ki e szűkmarkú tallózásból Lázár István három kiadást megélt szülőföldi vallomása (*Kiált Patak vára*, 1974). Bár szívesen emlegetjük sportnagyhatalomként Magyarországot, a sorozatban eddig egyedül Zsolt Róbert írt a témáról (*Labdarúgók, sportolók*, 1978). Az élvezetes írás sok kulisszatitkot feltárt. Ő írt először az öttusafenomén Balczó András egyéni olimpiai aranyéremért elkövetett zseniális müncheni csalásáról, arról, miként is nézték ezt el neki. Szász Imre kötetének a szerkesztésébe a pártközpont is besegített (*Ez elment vadászni*, 1984), hiszen nagyjaink közül többen előszeretettel űzték - nem is mindig sportszerűen - a máig úri passzióknak tartott sportot. Az 57 kötetből csupán kettő foglalkozik a roma kisebbséggel (Diósi Ágnes: *Cigányút*, 1988; Rácz Romano Sándor: *Cigány sor*, 2008).

A sorozat gazdája 1988-ig a Magyar Írószövetség volt, majd a szövetségről való leválás után a Magyarország felfedezése Alapítványt 1990 tavaszán jegyezte be a bíróság. Az első "újkori" kuratórium - mert a szerkesztőbizottság neve is megváltozott - népes volt: Fekete Gyula, Gondos Ernő, Hankiss Elemér, Huszár Tibor, László-Bencsik Sándor, Lázár István (elnök), Márkus István, Püskösti Árpád (titkár), Szász Imre, Tar Sándor, Vági Gábor, Vitányi Iván, Závada Pál. A sorozat "alapítványi fejezete" gyöngébb az elsónél. Esetlegesebb, megalkuvóbb és gyérülő. A rendszerváltással - a szabad szólással? - csökkent az írott és a kimondott szó

ereje. A demokrácia folyamatosan leleplezi önmagát írói segédlet nélkül is. Az acsarkodásoknál mélyebbre menni ugyan könnyen lehet, mégis devalválódott a tényfeltárás. Zuhant a könyvek példányszáma. Márkus István a diák falukutatók közé tartozott. Két tanulmánykötete (Az ismeretlen főszereplő, 1991; Polgárosodó parasztság, 1996) egyetemi tananyag, de széles körű olvasótáborra nem számíthatott. Lengyel László két kötete (Micsoda év!, 1991; Tépelődés, 1992) a sorozathoz méltó színvonalon, irodalmi eszközökkel, kritikai szemlélettel mutatja be a magyar társadalom tipikus jelenségeit, ám nem szociográfia, hanem esszé. Závada Pál: Kulákprés (1991) című munkája híradás a lehetetlen ötvenes évekből. Bálint B. András vallásszociográfiát írt (Szabadulás a félelemtől, 1993) az apró gyülekezetek, a bázisközösségek, a buddhisták, a zsidók stb. hitvalló csoportjairól. Vekerdy Tamás: Álmodók és lídercék (1993) címen a negyven év után első állampolgári kezdeményezéssel létesült hazai általános iskola (Solymár, 1989) apropóján a Waldorf-pedagógia külföldi és hazai tapasztalatairól készített szubjektív számvetést. O'rszigethy Erzsébet egy uradalmi cselédház és egy kulákfalu, a szomszédos Dormánd és Besenyőtelek sorsán mutatja be, mit lehet kezdeni a tegnapi és a mai politikai javallatokkal (Bírsalmasajt, 1995). Iványi Gábor, a számkivetettek mentora Hajléktalanok (1998) című szociográfiája nagydoktori disszertáció is lehetne. Szilágyi Gyula a hazai szexuális civilizátlanságot tárta fel (Tiszántúli Emánuel, 2001). A méltatlanul nem említettekkel együtt mostanáig 57 kötet. Sok is, kevés is. A jelenlegi kuratórium tisztában van vele, hogy számos alapvető társadalmi kérdést nem tűzött, azaz szerzők - &iján nem tudott napirendre tűzni.

Az 1970-es újrainduláskor a sorozat mögé rendelték a Szépirodalmi Könyvkiadót. A magas példányszámokból futotta a kemény borításra, a szociófotókra. Ha meg nem, ott volt az állam bácsi és fizetett. Az elkényelmesedésre ment aztán rá a kiadó. Megszűnése idején arra senki sem gondolt, hogy a szociográfiai sorozattal mi lesz. Jó ideig úgy tűnt, hogy alapítványként is meg tudunk élni. Támogatást kaptunk a Soros Alapítványtól, "A Budapest Bank Budapestért" Alapítványtól és a Nemzeti Kulturális Alaptól. Feláldozni kényszerültünk viszont a kötetek szociófotó-mellékletét. Egyrészt, mert nem tudtuk kifizetni a fényképeket (honoráriumuk több lett volna, mint az íróé), és aránytalanul drágák lettek volna az olvasónak is a kötetek. Elkövettük az első öncsonkítást, pedig a szociófotósok tábora népesebb, és talán színvonalasabb is, mint a szociográfusoké (és publikálási lehetőségük az övéknél is rosszabb, hisz a fotóalbumok lassan megfizethetetlenek).

A Szépirodalmi megszűnése után kiadótól kiadóhoz csapódtunk. Vagy azért, mert megszűntek, vagy azért, mert futottunk a jobb ajánlat után. Nem volt nehéz, mert ágrólszakadt alapítványunkat nem egy kiadó finoman fejte. A könyvtámogatási rendszer kialakulása után kizárólag a szociográfiai íratásával kellett volna foglalkoznunk. Pályázatokat kellett volna kiírunk, szerzőket keresni, a műveket lektorálni: legfeljebb ennyi lehet egy ilyen civil szervezet feladata. (A kuratórium ingyen dolgozik, lelkesedésből, a szociográfia és egy megőrzésre méltó hagyomány fennmaradásáért.)

Már-már azt hittük, sikerült olyan kiadót találunk (Magyar Könyvklub), amely a kiadás gondjait és költségeit - pályázati támogatással! - leveszi a vállunkról. Dermedten figyeltük hát, hogy belső gondjaik miatt miként mennek össze és szét, hogy egy könyves "elnök-vezérigazgató" még válaszra sem méltat bennünket. Kun István A feláldozott Bereg című, a szabolcsi árvízről írott kézírata a történetek miatt a tervezettnél csak másfél évvel később, 2004-ben került az

olvasók elé egy komoly kiadónál.

Akinek halálhírét költik, sokáig él - tartja a mondás, és remélhetően ez a hároméves kihagyás után 2004-ben immár másodszor feltámadt sorozatra is igaz lesz. De hogy meddig él, azon is múlik, hogy a Magyarország Felfedezése Alapítvány támogatókra talál-e. Pedig a szociográfiára talán soha nem volt nagyobb szükség, mint a több éve tartó és a társadalmat alapvetően átrendező változások közepette. Elég csak arra gondolnunk, mennyi érték veszett el a rendszerváltás óta. Ha nem is a babona, a lendület még életben tart bennünket. De most sem tudjuk teljes bizonyossággal, mi jön ezután. A szociográfusok mindig is az irodalom páriái voltak, pedig a valóságfeltárás munkaigényes, sok utazással, terepmunkával jár, épp ezért ráadásul költséges műfaj is, amire csak külön támogatással lehet vállalkozni.

A Magyarország Felfedezése Alapítvány célja a régi: a szociográfia és egy megőrzésre méltó hagyomány fennmaradásáért olyan művek megjelentetése, amelyek a sorozathoz méltó színvonalon, irodalmi eszközökkel, kritikai szemlélettel mutatják be a magyar társadalom tipikus jelenségeit. Az alapítvány kuratóriuma által elfogadott szinopszisok könyvvé válását ösztöndíjjal támogatjuk. Témajavaslattal jelentkezni az Alapítvány címén, 1125 Budapest, Zsolna u. 39. (tiar@t-online.hu) lehet.

A KURATÓRIUM TAGJAI:

Andor Mihály, Gombár Csaba (elnök), Letenyei László, Örszigethy Erzsébet, Pótó János, Pümkösti Árpád (titkár), Tóth Pál Péter, Végvári Imre

Őskiadványok: Szabó Zoltán: Cifra Nyomorúság (1937)

Erdei Ferenc: Futóhomok (1937)

Féja Géza: Viharsarok (1937)

A Magyarország felfedezése sorozat

és a weboldalunkra eddig feltöltött kötetei:

Mocsár Gábor: Égő arany (1970)

Varga Domokos: Erdőkerülőben (1970)

Moldova György: Tisztelet Komlónak! (1971)

Erdei Ferenc: Város és vidéke (1971)

Fekete Gyula: Élünk magunknak? (1972)

Végh Antal: Erdőháton-Nyíren (1972)

Kunszbó Ferenc: Sárköz (1972)

Bertha Bulcsu: Balatoni évtizedek (1973)

Zám Tibor: Bács-Kiskunból jövők (1973)

László-Bencsik Sándor: Történelem alulnézetben (1973)

Lázár István: Kiált Patak vára (1974)

Molnár Géza: Külvárosi barangolás (1974)

Tüskés Tibor: Nagyváros születik (1975)

Berkovits György: Világváros határában (1976)

Varga Domokos: Vizek könyve (1976)

Csák Gyula: A szikföld sóhaja (1977)

Jócsik Lajos: Egy ország a csillagon (1977)

Fábián Katalin: A Makoldi család (1977)

Zsolt Róbert: Labdarúgók, sportolók (1978)

Halmos Ferenc: Illő alázattal (1978)

Márkus István: Nagykőrös (1979)

Mátyus Aliz: Holnapon innen, tegnapon túl (1980)

Miskolczi Miklós: Város lesz csakazértis... (1980)

Thiery Árpád: Királynék városa (1981)

: Folyamatos jelen - antológia (1981)

Albert Gábor: Emelt fővel (1983)

Bakonyi Péter: Téboly, terápia, stigma (1983)

Szász Imre: Ez elment vadászni (1984)

Horváth Dezső: A tizedik ember (1985)

Vadas József: Nem mindennapi tárgyaink (1985)

Órszigethy Erzsébet: Asszonyok férfisorban (1986)

Csupor Tibor: Mikor Csíkból elindultam (1987)

Pütkösti Árpád: Kiválasztottak (1988)

Hernádi Miklós: Válni veszélyes (1988)

Diósi Ágnes: Cigányút (1988)

Levendel László: Humanista orvoslás (1988)

Kamarás István: Értéktérkép (1989)

: Félmúlt - antológia (1990)

Lengyel László: Micsoda év! (1991)

Márkus István: Az ismeretlen főszereplő (1991)

Závada Pál: Kulákprés (1991)

Pütkösti Árpád: Rákosi a hatalomért 1945-1948 (1992)

Lengyel László: Tépelődés (1992)

Bálint B. András: Szabadulás a félelemtől (1993)

Vekerdy Tamás: Álmodok és lidércek (1993)

Tanács István: Ön kormányzó? (1993)

Rab László: Mélyszántás (1994)

Órszigethy Erzsébet: Birsalmasajt (1995)

Márkus István: Polgárosodó parasztság: a magyar társadalomfejlődés egy faluszociológus szemével (1996)

Iványi Gábor: Hajléktalanok (1998)

Tábori Zoltán: Vasmű (1998)

Szilágyi Gyula: Tiszántúli Emanuelle (2001)

Kun István: A feláldozott Bereg (2004)

Szilágyi Gyula: Megbukott az iskola? (2004)

Lábass Endre: Vándorparadicsom (2004)

Kastélyos Péter: Családi fénykép csatlakozás után (2006)

Romano Rácz Sándor: Cigány sor (2008)

(forrás: <http://www.magyarorszagfelfedezese.hu/>)